

ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ТЕКСТУ

Інна КОШОВА

«МЕНЕ ХВИЛЮЄ СИНІЙ ОБРІЙ...» КОЛЬОРОВИЙ СВІТ МИХАЙЛА ДРАЙ-ХМАРИ

У статті робиться спроба проаналізувати роль кольору у творчій манері М.Драй-Хмари. Представлена інтерпретація основних образів-символів, звуко-кольорових доміант творів митця. Зміна кольорів стала одним із засобів вираження передчуття трагізму власної долі митця і долі української інтелігенції.

Ключові слова: колір, символ, асонанс, алітерація, символізм, звуко-кольорові образи.

Мене хвилює синій обрій
і вітер весняний, рвачкий,
що всі думки мої недобрі
розмає, як пухкі хмарки.

(М.Драй-Хмара).

Мушу почати із зізнання: про Михайла Драй-Хмару я знала лише як про письменника-неокласика, автора знаменитих «Лебедів», митця з трагічною долею, як і у більшості наших письменників, що насмілилися бути особливими у часи, коли будувалося «наше світле майбутнє»... Цілком шаблонно, без будь-яких особливих емоцій. І от тепер, розгорнувши збірку його поезій, здивувалася і зраділа, бо потрапила у дивний світ: многоголосий, багатобарвний, де слово народжується, як диво, де цілий ліс символів, а поет ніби веде тебе за руку у свій чудо-світ.

Я світ увесь сприймаю оком,
бо лінію і цвіт люблю,
бо рала промінні глибоко
урізались в мою ріллю [1, 29].

Ця поезія нагадала мені «Відповідності» Ш.Бодлера (перекладені, до речі, і М.Драй-Хмарою):

Всі барви й кольори, всі аромати й тони
Зливаються в можуть єдиного єства.
І зрівноважують їх вимір права
Взаємного зв'язку невидимі закони [2, 109].

Обидва поети показують світ як нерозривну цілість, де все пов'язане невидимими нитями. У Ш.Бодлера запахи «свіжі, ніжні, звитяжні, молодечі, розпусні, щедрі, злі, липучі, як смола», а у М.Драй-Хмари слова «як мед пахучі і п'янкі», епітет «як напасть», «прозора співає струмись битія» [1, 29],

а в іншій поезії читаємо: «Я нюхаю світло і звук, / я чую, як грає проміння» [1, 85]. Дослідники пишуть про риси символізму у творчості неокласика М.Драй-Хмари, та й сам поет каже (на допиті), що «почувався довгий час символістом» [3, 496]. Це таки правда, бо його поезії, як закодовані знаки, потребують розшифровки, повільного вдумливого прочитання. Особливо вражає колір поетичного слова М.Драй-Хмари. Поезія «Я світ увесь сприймаю оком...» навіть при першому прочитанні видається світлою, сповідальною, як широко відкриті на білий світ очі. Дійсність постає як комплекс відчуттів, сума елементів досвіду – кольорів, запахів, звуків (як у вченні Е.Маха, певно, можемо говорити й про риси імпресіонізму у творчості Драй-Хмари). «Поезія – це водночас Слово і Музика», – писав Стюарт Мерріль. Символісти шукали музику у слові (у Драй-Хмари читаємо: «люблю слова ще повнодзвонні», «дивлюся й слухаю», «співає струмінь», «так само заспіваю я»). У цьому вірші маємо асонанс на «о» (повторюється 37 разів). Цей голосний відповідає білому, біло-жовтому кольору. Жовтий і золотий кольори – кольори осені (улюбленої пори Драй-Хмари) – маємо і на текстовому рівні (слова: промінні, злотокоосу). Як спалах виразний і яскравий у цьому жовтому малюнку осені – колір коштовного рубіну – тут колір болючого смутку («Я славлю злотокоосу осінь, / де смуток мій – немов рубін, / у перстень вправлений; ще й досі / не випав з мого серця він»).

Вірш цей має лагідну, ніжну, задумливу тональність, створену домінуючими сонорними «л» (повторюється 22 рази; наприклад: лінію – люблю – глибоко – урізались – ріллю – слова – пролежали – тільки – славлю – злотокоосу – вправлений) і «н» (21 раз; наприклад: промінні – повнодзвонні – п'янки – глибині – бездонній – напасть – анапест – осінь – перстень), доповнює її і символіка білого кольору – кольору чистоти, простоти, відкритості, що звучать у словах «я світ увесь сприймаю оком», «люблю слова», «лінію і цвіт люблю», «я славлю», «віриться», «заспіваю я» тощо. Проте влітається у цю ліричну настроєвість нитка смутку – 27 разів у поезії вживається звук «с» (наприклад: світ – увесь – сприймаю – урізались – слова – серед – напасть – уродиться – анапест – устав – славлю – злотокоосу – осінь – смуток – перстень – досі – серця – дивлюся – слухаю – співає – струмінь – віриться – скоро-скоро – так само – заспіваю), що передає шелест осіннього листя, вітру, ностальгію і смуток осені. Не випадковим видається тут також і колір рубіну – колір крові – смуток, що болить, у серці поета кривавиться, як рана. Тут слід сказати і про друге значення білого кольору як душевного і фізичного болю. Отже, колір цієї поезії біло-золото-червоний, а загальна тональність лагідна, ніжна, сумовита.

Про цей сум і «грустний» світогляд М.Драй-Хмари [3, 409], що йшов урозріз з офіційним (лже)оптимістичним, бравурним духом нової епохи, писатиме і сам поет, і дослідники його творчості. Цей смуток є знаковим для поетичного світу М.Драй-Хмари. Звучить він і у циклі «Шехерезада» [1, 30-

33], що складається з 4 віршів. Ці поезії написані під враженнями від краси Поділля. Донька поета Оксана Ашер у передмові пише: «Михайло Панасович часто відвідував батьків своєї дружини, які жили в с. Тростянчику в мальовничій садибі над річкою Бугом. Він любив це місце, де відпочивав душею і тілом» [4, 23]. У першій поезії «Я п'ю прив'ялу тишу саду...» [1, 30] постає вечірній містично-казковий світ осіннього (слова «прив'ялу», «пізній холодок») саду, де уява народжує дивні чудесні фантазії.

Я п'ю прив'ялу тишу саду,
як стигне пізній холодок,
і слухаю Шехерезаду,
що знає тисячу казок.

До мене простягла долоні:
«Я жду давно тебе, – прийди!»
А на блакитній оболоні
зринає срібний молодик.

Поет ніби виводить нас із казкового саду на відкритий простір життя («За садом царина і поле. / Гей, скільки йде туди стежок!»), таким чином розширює межі часопростору: від упорядкованого огороженого простору саду до безкінечності. У цій поезії автор використав два кольороозначення – блакитний («на блакитній оболоні») і срібний («срібний молодик»). У вірші маємо блакить вечірнього неба, вона дещо інша, ніж яскрава блакить моря чи ранкового неба, це «приглушений» колір, що з'являється на небі, коли сходить місяць. Прикметник срібний уточнює відтінок білого кольору (див.: [5, 77]). На звуковому рівні маємо домінування голосного «о» (20 разів), що також асоціюється з білим кольором (вже мовилося вище про його символічне значення).

Друга поезія «Стогнала ніч. Вже гострі глици...» біло-синьо-золото-червона.

Стогнала ніч. Вже гострі глици	2о, 2а, 2н, 2л, р
проколювали більма дня,	2о, 2а, н, 3л, р
і синьо-золоті грімниці	3о, 2н, л
дражнили відгульня-коня.	о, а, 3н, 2л, р

Розбурхалася хмар армада, –	о, ба, л, 4р
а ти, опалена, в огні,	2о, 3а, 2н, л
ти, вся любов і вічна зрада,	о, 3а, н, л, р
летіла охляп на коні.	2о, 2а, 2н, 3л

Під копитом тріщали ребра,	2о, 2а, л, 3р
впинались очі в образи, –	2о, 2а, н, л, р

а ти розпліскувала цебра передсвітанної грози.	о, 4а, 2л, 2р 2о, а, 2н, 2р
Із бур, о молода гонице, ти пролила своє дання – і світом гомін і стрілиці дзвінкокопитого коня [1, 31].	4о, а, н, л, р 2о, 2а, 2н, 2л 2о, н, л, р 5о, 2н

Автор малює грозу, що вирувала вночі («стогнала ніч») і на світанку нового дня («Вже гострі глиці / проколювали більма дня», «передсвітанної грози»), а тому вірш сповнений динаміки, руху, які передають дієслова: стогнала, проколювали, дражнили, розбурхалася, летіла, тріщали, впинались, розпліскувала, пролила; домінують звуко-кольорові образи: стогнала ніч, грімниці, тріщали ребра, світом гомін, дзвінкокопитого коня. Метафора «Вже гострі глиці / проколювали більма дня» створює в уяві зримий образ спалаху блискавки, що розтинає небо («синьо-золоті грімниці») і освітлює його білим світлом (у поезії 33 рази повторюється голосний «о», що асоціюється з білою барвою). Також червоний – колір вогню («а ти, опалена, в огні») – з'являється і на рівні фоносимволіки (звук «а», що асоціюється з червоним, повторюється 31 раз). Крім того, вібруючий «р» (повторюється 20 разів) натякає на грім як символ творчої сили [6, 468] (слова: гострі – проколювали – грімниці – дражнили – розбурхалася хмар армада – зрада – тріщали – ребра – образи – розпліскувала цебра передсвітанної грози – бур – пролила – стрілиці).

Цікаво, що якщо у перших двох строфах маємо образ вогню, то у 3 і 4 строфах з'являється символічний образ води («розпліскувала цебра», «пролила своє дання»). Астральний Вогонь і Астральна Вода – це Батько і Матір світу. Астральний Вогонь ототожнюється із Сонцем (батьківське начало), яке мало імена, що формувалися довкола звуку Р (Ра, Ро, Ру, Ур, Сур, Бра, Бар, Вар, Фар), імена материнського начала – довкола звуку А (Ла, Ва, Да, На, Ма, Ба) [7, 45] (у поезії маємо: проколювали, дражнили, розбурхалася, хмар, армада, зрада, ребра, образи, цебра, грози, бур, пролила, дання). Маємо, отже, символічне поєднання жіночого і чоловічого начал, Вогню і Води, які є символами перетворення і переродження [6, 352]. Ці символи можемо тлумачити і як очищення, оновлення – у четвертій строфі грозова ніч нарешті пролилася дощем («Із бур, о молода гонице, / ти пролила своє дання – / і світом гомін і стрілиці / дзвінкокопитого коня»). Автор каже про гомін дощу; «стрілиці» – здається, це коли сильний дощ і не видно крапель, а вода, наче суцільними струменями-стрілами вколює землю; голос дощу для митця – це звуки дзвінкокопитого коня. Домінують у поезії також і сонорні «н» і «л» (22 і 21 раз відповідно). І хоча сонорні приносять у твір лагідність, м'якість, любов, тут маємо додатковий відтінок у значенні – рішучість, владність (наприклад, у віршорядку «ти, вся любов і вічна зрада»).

Третя поезія «Шехерезади» «Помережав вечір кучерявий...»

Помережав вечір кучерявий	0
льодяними ґратами вікно.	20
Жовтожарні там горять заграви,	30
голубе кипить вино.	20

А за ґратами останню мичку	0
допрядає скалоокий день.	30
Бачу усміх твій крізь сніжну мжичку,	–
чую голос вітряних пісень.	20

Доки ти манитимеш з надземних,	0
зачарованих тобою берегів?	30
Я не хочу потороч таємних	40
і важких, морочних снів.	20

Поведи мене в простори сніговії,	40
де метелиця розгониста гуля	20
і смерком дрімає й леденіє	0
під пухнатими заметами рілля [1, 32]	–

білого кольору – 31 раз повторюється голосний «о», а також нанизується ланцюжок «білих» слів: льодяними, сніжну, сніговій, метелиця, леденіє, пухнаті замети. Отже, знову та сама атмосфера смутку, болю, вмирання надії, холоду в душі ліричного героя. Слова льодяні ґрати – горять заграви – ґратами – останню – допрядає – скалоокий день – потороч таємних – важких, морочних снів – леденіє мають негативний відтінок у значенні, створюють печальну, мінорну атмосферу вірша. Ліричний герой, здається, хоче вирватися на простір, звільнити душу від «важких, морочних снів».

Маємо символічний образ вікна, заґратованого льодяними ґратами (до речі, ґрати згадуються у поезії двічі). Вікно асоціюється з розлукою, символізує відстань, ліричний герой тужить за втраченим чи недосяжним щастям («Бачу усміх твій крізь сніжну мжичку, / чую голос вітряних пісень»). І як крик душевного болю звучить риторичне запитання: «Доки ти манитимеш з надземних, / зачарованих тобою берегів?» Герой прагне вирватися з обмеженого «заґратованого» простору кімнати, а символічно – звільнитися від душевного болю, вийти на відкритий простір («Поведи мене в простори сніговії»), очистити, оновити душу, адже сніг і білий колір – це не лише смерть надії, холод, але й чистота, простота, радість, невинність.

Ця поезія, очевидно, може мати й інше тлумачення. Вкраплення жовтого і блакитного кольорів у першій строфі («Жовтожарні там горять заграви, / голубе кипить вино») наштовхують на думку про патріотичний

зміст цього вірша, адже жовто-блакитні кольори – кольори нашого відродження. Оксиморон «голубе кипить вино» може означати боротьбу, пролиту кров, жертву за нашу державність.

Про Україну пише М.Драй-Хмара у вірші «Вона жива і нежива...».

Вона жива і нежива	о, 2н
лежить у полі нерухомо.	3о, н
Не зранять сонячні слова	2о, 4н
передосінньої втоми.	3о, 2н

Над баштанами сонні оси,	2о, 4н
замовкли коники в стерні,	2о, 2н
і ледве чуть, як в гущині	н
тече червоноките просо.	4о, н

І дві копи – плече в плече –	о
над нею тужать, злотомирі,	2о, 2н
а літо бабине в повітрі	2о, н
комусь на смерть кошулю тче.	2о, н

За магалою мріє млин,	о, н
немов приколотий метелик.	3о, н
Не чути вітру з верховин:	о, 2н
ласкава тиша сон свій стеле [1, 37].	о, н

Ця поезія вражає якоюсь дивовижною тишею і застиглістю. Слова: «не зранять сонячні слова», «замовкли коники», «ледве чуть», «сонні оси», «нерухомий млин», «немов приколотий метелик», «не чути вітру», «ласкава тиша», «сон» витворюють нерухомий, мовби й неживий образ-символ України. І в цьому безголосі озивається тільки «червоноките просо» і «злотомирі»(!) копи «над нею тужать». Їхній голос передає поет накопиченням свистячих і шиплячих звуків «ш», «ч», «з», «с», «ж»:

Над баштанами сонні оси,	ш, 2с
замовкли коники в стерні,	з, с
і ледве чуть, як в гущині	ч, щ
тече червоноките просо.	2ч, с

І дві копи – плече в плече –	2ч
над нею тужать, злотомирі,	ж, з
а літо бабине в повітрі	–
комусь на смерть кошулю тче.	2 с, ш, ч

Ця поезія дуже ніжна, м'яка, любовна – такі відчуття зумовлені фоносимволікою домінуючого сонорного «н» (повторюється 26 разів) і голосного

«о» (30 разів). Колір цього вірша – світло-жовтий – колір стерні («замовкли коники в стерні»), колір осені («передосінньої втоми») і золотий («злотомитрі копи»).

Образ-символ 3 строфи «І дві копи – плече в плече – / над нею тужать, злотомитрі» вражає силою асоціювання. Копа символізує об'єднання, зв'язок і силу [6, 476]. У поетовій уяві «дві копи» постають як єпископи в митрах (авторський неологізм «злотомитрі»). «Митра знаменує собою терновий вінець, який був покладений на голову страдника Спасителя» [8, 567]. Слова «тужать», «злотомитрі», «смерть» передають відчуття невимовного болю, який виповідають червоноките просо, злотомитрі копи, літо бабине, вітер, і здається у цій невимовній тиші, і в голосі-плачу природи чути болючо-трагічні звуки херувимської пісні. Отже, як бачимо, світ природи трансформується у світ людський, голоси природи стають голосами людського болю і смутку. «Це моя манера – говорити через природу про людське...», – писав М. Драй-Хмара [3, 409].

І знову атмосфера смутку, зажуреності в осінню, улюблену поетом пору у вірші «Наставила шовкових кросен» [1, 38]:

Наставила шовкових кросен
і павутинням обвела:
густий кармін і синя мла, –
над ними – ясноока осінь.

З гарману сонце золоте
скотилось на пухку солону,
а сум вертається додому,
мій сум, що восени росте.

і улюблені кольори – золотий («сонце золоте скотилось на пухку солону»), синій («синя мла») з вкрапленням густого карміну (фарби малинового кольору), і тужливий голос дзвону («і тужить десь вечірній дзвін»). Душа ліричного героя рветься у вирій, але «прикута тілом до землі» приречена на вічну тугу й смуток.

У вирій потягли гагари,
і тужить десь вечірній дзвін:
за ними серце навздогін,
віддаючи останні дари.

Не дожене: мов та бджола,
воно блукає манівцями...
О серце, оповите снами,
чому ти не дзвінка стріла?

У поетичному доробку М.Драй-Хмари звертають на себе увагу вірші «Сліпа» і з циклу «Сліпі», які перегукуються з поезією Ш.Бодлера «Сліпці».

Вірш «Сліпа» не просо описує сліпу жінку-жебракку, а здається, «бачить» світ її очима. Й.В.Гете писав: «Око зобов'язане своїм існуванням світлу. ...Око створюється на світлі для світла, щоб внутрішнє світло виступило назустріч зовнішньому» [9, 269], а ще: «...із сліпим нічого говорить про кольори» [9, 270]. Відомо, що сліпа людина має загострений слух і відчуття дотику. Поезія М.Драй-Хмари наповнена звуковими і дотиковими образами: вечір гомінкий, глухі квартали, голосні цимбали, терпкий, лунавий глос, співа сліпа, спів її, майданів гул, дзвінки трамваїв, гомін різномовних мас, студений вітер, питає, скаже, вітер прошумить, вітер тужить. Тоді як означень кольору лише два: «білий кужіль» (вживається двічі) і «замурзані квартали».

Перша і остання строфи, що обрамлюють поезію («Суха зима. Земля – як жужіль, / така моруга і стара, / а десь на півдні білий кужіль / пряде метелиця-кура»), і перший віршорядок другої строфи («В замурзані глухі квартали») створюють в уяві картину холодної безсніжної зими («Суха зима. Земля – як жужіль», «замурзані квартали», а не «вибілені», очищені снігом, який приховує бруд і всі вади). Вимерзла земля без снігу «така моруга і стара», стала, «як жужіль». Отже, з'являється враження сірого кольору, кольору попелу. До нього додається ще й колір вечірніх сутінок («вступає вечір гомінкий»). Метафора «а десь на півдні білий кужіль / пряде метелиця-кура» звучить як передчуття майбутнього сніговію, що насувається на місто.

Отже, маємо колір сутінок, колір попелу – як відсутність світла, і білий – як глибокий невисловлений душевний біль. Цікаві і несподівані результати дає аналіз фоновимології цього вірша. Як виявилось, на звуковому рівні у вірші домінують голосний «а» (повторюється 65 разів; наприклад: суха – зима – така – кладе – цимбали – ланки – лунавий – сліпа – майданів – мас – літа – скаже – байдуже) і вібруючий грубий приголосний «р» (35 разів; наприклад: моруга – стара – пряде – метелиця-кура – замурзані – квартали – вечір – терпкий – круг – струнка – порожній – ліхтарем – перебивають – трамваїв – різномовних – розкритий – рот – незрячі – брук – тротуар – вітра – терпять – гідра – вітер – прошумить – журба – позира – юрба), відповідно до значимості якого загальна тональність вірша отримує характеристики «темна», «зловісна», «похмура». Звуки «а» і «р» сприймаються як густо-червоний і темно-червоний. Результат цілком несподіваний. У праці Й.В.Гете «До вчення про колір (хроматика)» у розділі «Патологічні кольори» знаходимо спостереження вченого, що при деяких хворобах очей, пов'язаних із втратою зору, хворі бачать вогняні блискавки, іскри, або бачать все, як крізь червоне запинало. «Хворі катарактою, – пише Гете, – при сильному помутнінню кристалика бачать червоне світіння» [9, 308].

Отже, червоний колір передає хвилювання, відчуття небезпеки (бо як ще може почуватися сліпа безпомічна жінка у вечірньому гамірливому байдужому місті), страждання, муку, болючі душевні рани. А ще, можемо

припустити, лірична героїня М.Драй-Хмари сприймає світ як крізь пурпурне скло, яке показує пейзаж у жахливому світлі. «Такий тон, – каже Гете, – повинен був би охопити землю і небо в день страшного суду» [9, 319]. У «Словнику символів» Х.Керлота у тлумаченні символіки рота натрапляємо на думку: «Звичайний зв'язок між символами звучання, говоріння, свічення і горіння має психологічну паралель у явищі, відомому як «колірний слух», завдяки чому деякі індивіди сприймають звуки як кольори» [6, 441]. Аналізуючи творчість І.Франка, М.Мочульський висловлює аналогічні міркування: «У людей з перечуленими нервами трапляється цікаве психічне явище, відоме під назвою *audition coloree* – вони відчують деякі звукові тони як зорові враження певних фарб, чи інакше, вони чують фарби і бачать тони». Можливо, червоний – це колір гомінкого, голосного міста – «стоголової гідри» («майданів гул, дзвінки трамваїв / і гомін різномовних мас», до них домішується ще й «студений вітер, пилюга»).

Отже, як висновок, цей хаос звуків створює в уяві сліпої враження інтенсивного червоного кольору – кольору пульсуючої крові і вогню, що виражає хвилювання, спалах емоцій, страждання, страх, голосіння. Крім того, це колір найвищої душевної напруги митця, який співпереживає, переймається, бере на себе біль ближнього (донька Оксана Ашер писала про батька: «Доброта, сердечність, людяність були прикметами його вдачі. ...На вулиці він не міг пройти повз жебраків і щедро давав своїй дитині гроші, щоб вона побігла і кинула бідному» [4, 19]), це крик поетової душі, крик болю, волення про небезпеку байдужості людських душ.

У цій поезії маємо символічний образ вітру («студений вітер», «вітер прошумить», «вітер тужить»). З одного боку, вітер наділений здатністю відряджуючої дії, а з іншого – він володіє якоюсь злою силою [6, 111] – у 5-6 строфах вітер постає ворожим до сліпої жінки («В розкритий рот, в незрячі очі – / студений вітер, пилюга... / «О, де літа мої дівочі?» – / на брук, на тротуар ляга. / Питає у людей, у вітра, / за що їй муки ці терпять, – / що скаже стоголова гідра / і що їй вітер прошумить?»). У першому і другому віршорядках 7 строфи вітер втрачає свою грізну силу, бо він і сам, як та сліпа, над містом тужить («Ах, вітер сам над містом тужить, – / ну, що для нього ця журба?»).

М.Драй-Хмара малює хаотичний, безликий (замурзані глухі квартали, спів її перебивають, майданів гул, гомін мас, стоголова гідра, позира юрба), дисгармонійний світ міста, в якому панує байдужість і сірість («І завжди тупо і байдуже / на неї позира юрба»). Ще один важливий момент: у першій і останній строфах звучить: «Суха зима. Земля – як жужіль, / така моруга і стара...». Сухість є вираженням психічного «клімату», – пише Х.Керлот. – ...Сухість – це образ безсмертя, тобто тенденція індивідуумів, що прагнуть повернути собі силу духу або придбати її» [6, 499]. Отже, цей образ

можемо тлумачити, з одного боку, як символ духовної стійкості сліпої у байдужому світі, а з іншого боку, своєю журливою піснею сліпа жінка намагається достукатися до людських сердець, пробудити людяність, духовність, співчуття.

У вірші з циклу «Сліпі»

Ми сонця-радості не бачимо:	2и
ми – сліпі.	и
Ми навіть горя не оплачемо	и
в німій журбі.	–
Кривавий деспот випив очі нам	4и
огнем війни –	и
і от навіки потолочено	и
життя лани.	2и
О світе ясний, світе радісний,	2и
ти згас навік,	и
А біль шалений, біль ненависний,	3и
живе – не зник! [1, 65]	2и

на текстовому рівні вживається криваво-червоний колір («Кривавий деспот випив очі нам / огнем війни»), на рівні ж фоновимоліки домінує голосний «и» (повторюється 20 разів), що означає похмурий темно-коричневий або чорний кольори – символи відсутності світла, вічної темряви, в якій перебувають сліпі («Ми сонця-радості не бачимо: / ми – сліпі»; «О світе ясний, світе радісний, / ти згас навік...»). Бачити – отже, перебувати на світлі, по той бік від темряви, у світі радості, кольорів, сонця. Бути сліпим – означає потрапляння у світ туги, журби, болю, темряви («Ми навіть горя не оплачемо / в німій журбі», «навіки потолочено / життя лани», «А біль шалений, біль ненависний, / живе – не зник!»). Отже, колір цієї поезії чорно-червоний, а загальна тональність визначається як тужлива, сумна, темна. Як бачимо, смислова, звукосмислова і звукокольорова лінії аналізованих віршів гармонійно поєднуються.

Глибоке мистецьке чуття і тривожна душа («моя душа – безводна Гобі», каже митець у вірші «І знов як перший чоловік» [1, 35]) підказували поетові наближення страшної апокаліптичної епохи (у 1928 році М.Драй-Хмара записав у щоденнику: «Але часи, часи! – Щоб ніякісінької тобі опозиції не було! Щоб ніхто й не посмів не то що друкувати вільне слово, а навіть думати вільне! Для чого ж напружувати зголоднілі мізки, коли є готова система думання й філософування? Відкривай книжку Карла Маркса й читай, учись, їж досхочу – страви вистачить на всіх» [3, 390]). Колір же засвідчує внутріпсихологічну зміну, яка відбувалася у душі митця: на зміну сонячним, золотим, небесним кольорам – кольорам українського відродження – приходять криваво-червоні візії жаху комуністичного режиму («В свічаді

зоряного сна / я бачу добрі й злі години... / У кого серце віщуна, / тому не обіймать людини» [1, 35]).

У вірші «Кошмар» [1, 98-101], написаному у 1930 році, ліричний герой М.Драй-Хмари відчуває наближення страшної потвори («Але крізь сіль напівзакритих вій / вбачаю, як до мене щось потворне, / страшне повзе у темряві нічній»). У страшному нерівному двобою («пручаюсь, нігтями дорогу рию») герой намагається не скоритися, вижити:

Я бачу, що моя прийшла черга,
і пальцями впинаюся в горлянку –
хребет зігнувся у звіра, мов дуга, –

я дужче роздираю чорну ранку.
Вже кров аж цебенить йому з ушей,
а я душу, щоб знищить до останку... [1, 100].

Так сам М.Драй-Хмара, переживши арешти 1933, 1935 років, не скоритися, нікого не видасть, віритиме, що через п'ять років він таки повернеться з Колими, але... У 1938 році поета знову арештували і позбавили волі на десять років. Це знищило М.Драй-Хмару і фізично, і, що головне, морально. У 1939 році він помер.

Ступити хочу... Раптом глибина
мене хвата. Я падаю, зомлілий,
на труп скривавленого душмана.

...

Перехопило дух. Жахлива мить!
Я мчуся у безодню, у геєну,
де небуття, де темний хаос спить [1, 101].

Поет передає відчуття тривоги, болю, що змінюється відчуттям наростаючого жаху («тінь на ньому в'ється, як змія», «мій чутливий і тривожний сон», «та надаремно я втекти спішу / від болю, від образ, від гніву й злоби», «так холодно», «зловіщі передвісники хвороби», «шепіт бору / порушує північний супокій», «щось потворне, / страшне повзе у темряві нічній», «як щось непереборне», «мене обняв смертельних жах», «усе припишло», «я скам'янів від дива і страху / як скам'яніли сосон щільні лави», «дивлюся в ніч, похмуру і глуху», «жахлива мить» тощо). Страшна потвора («повзун», «удав», «василіск», «почварна гадина», «очі, як у сови») може бути трактована як символ несвідомого, що виявляється миттєво й несподівано у своїх владних і страшних вторгненнях; символ страждання, виражений у відхилених від норми хвилюваннях у несвідомому [6, 213].

Ліричний герой не має спокою («Усім єством я прагну супокою – / не думаю, не мрію, не дишу...»), відчуває себе в'язнем («Я – ніби в'язень в електричних рамах»), набальзамованим трупом («і я, гойдаючись на них, мов

труп / набальзамований, у безвість рину»), намагається втекти від болю, образ, гніву і злоби, але марно. У тексті з'являється образ-символ дороги («Довжезний темний шлях. Змокрілий чуб / показує, що він пішов угору. / Так, так – він в'ється круг горба, мов шруб»), підняття вгору, що символізує, за К.-Г.Юнгом, виростання з несвідомого; «означає, що людина трансцендентує себе і досягає вищих космічних рівнів» [6, 126]. Герой докладає величезних зусиль, долаючи цей шлях (хрустять суглоби, не попадає зуб на зуб, змокрілий чуб, «знесилившись, я падаю від змору»), що символізує суворі життєві випробування. «Іду... так холодно...», «не попадає зуб на зуб» – холод символічно пов'язаний із самотністю. Отже, це дорога страждання, болю, самотності, шлях на Голгофу. Боротьба героя з потворою – це боротьба добра і зла, світла і темряви.

Дія відбувається у нічному лісі («темний шлях», «шепіт бору», «у темряві нічній», «ліс, чагари», «сосон щільні лави», «дивлюся в ніч, похмуру і глуху» тощо). Ніч втаємничує події, заглиблює в архетип не дно, у потойбічний світ, у світ несвідомого. Час ночі має смертельне значення (див.: [10, 365]). Ліс є символом несвідомого, ліс – ірраціональний простір, світ Матерії (несвободи). Отже, герой заблукав у темних лабіринтах несвідомого, намагається вибратися («Ступити хочу... Раптом глибина / мене хвата»). Безодня, в яку потрапляє герой, є символом смерті, а з іншого боку – символом зла [6, 93].

У цій поезії колір ночі поєднується з кольором крові (темний шлях, темрява нічна, ніч похмурі і глуха, кров дзюрчить, чорна ранка, кров аж цебенить, на пальцях в мене юшка, наче скибка кавуна, ущербний місяць, мла, безпросвітна тьма, безодня, геєна, темний хаос, вічна темрява, тиша чорна небес, рука великоогненна), що символізують тривогу, муку, рани, страждання, насильство, смерть.

Отже, спробуємо підсумувати. Поетова душа мучиться якимись зловісними передчуттями, щось непояснюване, страшне, що невпинно, неблаганно насувалося, щось, що викликало смертельний жах, щось темне, криваве, смертоносне (невипадково поет використовує прийом сну: «вщухає гомін, шум міський – і я / поволі засипаю на балконі»), і душа митця відтак промовила текстом. У вірші героя схоплює безодня, геєна, яку він не в змозі подолати – це символ комуно-більшовицького режиму, темного, кривавого, наближення якого відчували всі неокласики (і не тільки вони) і який їх поглинув, поглинув світло у їхніх душах, залив золоті й небесні кольори кривавицею.

Донька поета писала: «В останні роки, перед арештом 1935 року, Михайло Панасович відчував увесь трагізм української інтелігенції. Це спричинилося до нервового напруження й кошмарів... Його мучило безсоння і вночі часто було чути кроки» [4, 19]. Очевидно, що такі передчуття з'явилися у поета ще задовго до 1935 року, свідченням цього є не лише поезія

«Кошмар», але й щоденникові записи М.Драй-Хмари. У нотатках за 1928 рік читаємо: «Сьогодні вночі був кошмар. Це вже, здається, п'ятий. Двічі був у Будеях на Великдень 1927 р. і двічі в Києві після того. Стався він через півгодини після того, як я заснув. Я ніяк не міг і не можу пригадати, що саме мені снилося, але загальне враження лишилося таке: нема чим дихати, через секунду – смерть. Я схопився з дивана, підбіг до вікна, вернувся назад, щось перекинув по дорозі, прожогом вискочив з кабінету в коридор, з коридору вскочив у велику кімнату й став, ухопившись за серце. Воно колотилося в грудях, як спіймана пташка. Я стояв, мабуть із хвилину, як укопаний, поки не розвіявся цей кошмар» [3, 392].

Отже, страшні передчуття М.Драй-Хмари збулися («Я бачу, що моя прийшла черга...»): третій арешт у 1938 році ніби за приналежність до контрреволюційної організації, яка діяла на Колімі, був убивчим для поета. А він так сподівався повернутися, ще вірив у таку можливість. В одному з листів до дружини у 1937 році він писав: «Ты спрашиваешь, Нинусенька, где я проведу эту зиму? Не знаю, милая, ничего не знаю. Я не раз уже писал тебе, что подал в Комиссию частных амнистий при ЦИКе заявление о помиловании, т.е. о применении ко мне частной амнистии, но каков будет ответ, опять-таки не знаю. Надеюсь, как и многие надеются» [3, 448], ось кінцівка листа, писаного у квітні 1938-ого: «Хочу с вами еще увидеться, но не знаю, когда это будет. Надежда меня не оставляет – надеждой этой я только и живу» [3, 455], але вже у червні 1938-ого він пише: «Когда возвращусь, не знаю. Думаю, что не раньше, как по окончании срока, т.е. после 5-го сентября 1940 г. Всякие обещания и предположения будто бы компетентных персон – не реальны, и вы на них не обращайтесь внимания. М.б., я и писал когда-либо о 1938 г., но это было давно. Времена меняются» [3, 464-465]. У листопаді 1938 року в його листі – приреченість і безнадія: «Целуй всех от меня и пожелай им счастья и благополучия. Пусть только я один буду лишен всего этого. Такова моя судьба» [3, 466].

У 1937-ому на Колімі був написаний вірш «І знов обвугленими сірниками...»:

І знов обвугленими сірниками	2і, а, 3н
на сірих мурах сірі дні значу,	4і, 3а, 3н
і без кінця топчу тюремний камінь,	3і, а, 3н
і туги напиваюсь досхочу.	і, 2а, н
Напившись, запрягаю коні в шори	і, 3а, 2н
і доганяю молоді літа,	3і, 2а, н
лечу в далекі голубі простори,	2і, а
де розцвітала юність золота.	2і, 3а, н

– Верніться, благаю, хоч у гості!
 – Не вернемось! – гукнули з даліні.
 Я на калиновім заплакав мості 2і, 5а, 2н
 і знов побачив мури ці сумні, 3і, а, 2н

і клаптик неба, розп'ятий на гратах, і, 5а, 2н
 і нездріманне око у «вовчку»... 2і, а, 3н
 Ні, ні, на вороних уже не грати: 2і, 2а, 5н
 я – в кам'янім, у кам'янім мішку [1, 120]. 3і, 2а, 2н

Ця поезія вражає глибиною розпачу і болю, це поезія-плач, голосіння, поезія-молитва. Основний символ цього вірша – це образ тюрми («кам'яного мішка»), каменю, сірих мурів – несвободи, а з іншого боку – коні, голубі простори, юність золота – мрія про давно минулий час, про волю, щастя, бажання повернутися у ті золоті дні. Мури, які оточують ліричного героя, – «метафоричне поняття неможливості виходу назовні» [6, 494], виражають ідею безсилля, обмежують можливості. Мури, стіни – символ Матерії на противагу Духові. «Камінь є символом буття» [6, 236], отже, матеріально-часового зовнішнього світу. Ліричний герой відчуває безсилля перед цими грубими стінами і головне – втрачає віру у можливість їх хоч колись здолати.

Герой лише подумки розриває цей сірий обмежений простір «кам'яного мішка» – «запрягаю коні в шори / і доганяю молоді літа». Кінь відповідає природній, несвідомій зоні інстинктів, тому в античну епоху він наділявся здатністю віщування. К.-Г.Юнг вважав, що кінь виражає магічну сторону Людини, «матір всередині нас», тобто інтуїтивне пізнання [6, 257]. Блакитний («лечу в далекі голубі простори») – колір чистого неба; в християнській символіці він виражає уявлення про Бога Духа Святого, символізує небесну чистоту і непорочність Богородиці, є кольором високої енергії (див.: [11, 155]). Золотий («де розцвітала юність золота») є знаком Божественного світла, асоціюється з сонцем, цей колір ніколи не вживається з негативним значенням; він означає славу, достоїнство; виражає уявлення про Бога Сина (див.: [11, 186]). Золотий і блакитний у поезії протиставлені сірому – це колір сутінків, у ньому все ніби мертво, колір безнадії, колір, що не веселить душу.

Отже, друга строфа виражає мрію ліричного героя, пристрасне бажання повернутися в часи молодості – повні життєвої енергії, буйної сили, щасливих мрій і фантазій, коли ще все життя попереду. Разом з тим кольори золота і блакиті вказують і на сподівання національного відродження України. І крах цих сподівань, моральний злам і відчай ліричного героя («– Верніться, благаю, хоч у гості! / – Не вернемось! – гукнули з даліні. / Я на калиновім заплакав мості / і знов побачив мури ці сумні»).

Міст означає перехід з одного стану в інший – бажання змін [6, 330]. «Калиновий міст» – весільний символ [12, 145]. Ліричний герой плаче на

калиновім мості, отже, повернення у щасливе минуле не може бути і поєднати, «пошлюбити» минуле, теперішнє і майбутнє не можна. Ягода калини – це ще й символ печалі [12, 146]. Отже, поет пристрасно бажав змін, переходу, повернення назад, в інший, вільний світ, але такий перехід міг бути лише в його уяві і більше ніколи в реальності («і клаптик неба, розп'ятий на ґратах, / і нездріманне око у «вовчку»... / Ні, ні, на вороних уже не ґрати: / я – в кам'янім, у кам'янім мішку»). Два останні віршорядки особливо болючі і повні безнадії, вони так зримо малюють людину болю, згорблену з опущеною на груди головою, а тому й звучить подвійне заперечення «Ні, ні, на вороних уже не ґрати» і подвійне підкреслення нездоланності кам'яних мурів, цієї накиненої чужою волею несвободи («я – в кам'янім, у кам'янім мішку»).

На рівні фоновимолоки у цій поезії домінують «ніжний», «світлий» «н» (повторюється 33 рази) та голосні «і» (35 разів) і «а» (34 рази). Ці два голосні («і» і «а») ведуть звукокольоровий супровід двох основних тем вірша: синій «і» – це блакитне небо, «далекі голубі простори», ніжність, молитовність (до речі, цей колір був одним із улюблених кольорів Драй-Хмари; донька Оксана Ашер писала: «Улюбленою його картиною була «Річка Псьол» (1921) Василя Кричевського, де переважали сині барви, – верби, пісок і річка. Ця картина висіла у нього в кабінеті над канапою, на якій він спав. Не раз він казав, що не міг би уявити свого мешкання без цієї картини» [4, 18]); червоний «а» – тривожний колір обірваного кровного зв'язку з найріднішими людьми, з Батьківщиною, колір страждання, смертельного болю, чекання, повільної страдницької смерті у «кам'янім мішку», де замість «голубих просторів» – «клаптик неба, розп'ятий на ґратах».

Отже, поетичний світ М.Драй-Хмари, словами М.Жулинського, «особливо суб'єктивний, «перевернутий» всередину, в душу поета, який не стільки рефлексує на зовнішній світ, скільки вбирає його в себе і там, в нечуваному кипінні емоцій, переживає цю недосяжну для розуму суть природи, всесвіту» [13, 9] («І знов, як перший чоловік, / усім тваринам дав я ймення: / я зорі сестрами нарик, / а місяць – побратим у мене» [1, 35]) і водночас – це гостре відчуття «наближення апокаліптичної пори» [14, 11], передчуття всього трагізму власної долі і долі української інтелігенції (у листі до І.Дніпровського ще в 1926 році М.Драй-Хмара писав: «...мій «грустний»... світогляд не сходиться з офіційним оптимістичним, і через те я – несучасний. Правда, не тільки я такий – такий і Сосюра, і всі київські поети... Мабуть, є якісь об'єктивні причини, що викликають у всіх сум. В одному з останніх віршів, який не скоро побачить світ, я просто й одверто говорю про ці причини: ...а ти обідрана лежиш, / як квач од самогону, п'яна. Це – про Україну. ...Мені дуже хотілося б позбутися цих емоцій, відродитися, стати радісним: Дивлюся й слухаю: прозоро / співає струмінь биття, / і віриться, що скоро-скоро / так само заспіваю я... Я вірю, що так буде» [3, 409-410]).

Отже, метою статті було дослідження кольорового світу Михайла Драй-Хмари. Колір у віршах митця став одним із засобів вираження передчуття і наступу смертоносної сталінської епохи. Червоний (як колір тривоги і болю) поступово витісняв улюблені кольори М.Драй-Хмари – блакитний, золотий і білий (колір Божественного нетварного світла, що уміщує в собі всі кольори райдуги); виявив страшну суперечність між сучасною поетові добою і його світлою блакитно-біло-золотою мрією:

Мені сниться: я знов в Поділах,
на гарячій землі лежу.
Голубіє юга сизокрила,
і дзвенить над ухом жук.

А кругом молоко гречки,
наче море яке запашне...
Сонце спустило вервечки
і колисає мене.

Я з землею зрісся – не вирну,
тільки чую під спів бджоли,
як ремигають сумирно
десь на стерні воли [1, 55].

Література

1. *Драй-Хмара М.* Поезії / Упоряд., передм. В.Поліщука. – Черкаси: Брама, 2004. – 168 с.
2. Світовий сонет: Антологія / Упоряд., перекл., передм. Д.Павличка. – К.: Дніпро, 1983. – 470 с.
3. *Драй-Хмара М.* Літературно-наукова спадщина. – К.: Наукова думка, 2002. – 592 с.
4. *Ашер О.* Передмова / Драй-Хмара М. Літературно-наукова спадщина. – К.: Наукова думка, 2002. – 592 с.
5. *Бахиліна Н.* История цветообозначений в русском языке. – М.: Наука, 1975. – 288 с.
6. *Керлот Х.* Словарь символов. – М.: REEL-book, 1994. – 608 с.
7. *Братко-Кутинський О.* Феномен України. – К.: Вечірній Київ; Українська академія оригінальних ідей, 1996. – 304 с.
8. Закон Божий. – К.: Видав. відділ УПЦ КП, 2003. – 656 с.
9. *Гете Й.В.* К учению о цвете (хроматика) / Гете Й. В. Избранные сочинения по естествознанию. – Л.: Издательство Академии наук СССР, 1957. – 556 с.
10. *Зборовська Н.* Психологія і літературознавство: Посібник. – К.: Академвидав, 2003. – 392 с.
11. Настольная книга священнослужителя: В 4 т.– Свято-Успенская Почаевская Лавра, 2006. – Т. 4. – 860 с.
12. Энциклопедия символов. – М.: Издательство АСТ; Харьков: Торсинг, 2003. – 591 с.
13. *Жулинський М.* Шлях із неволі, з небуття / Драй-Хмара М. Літературно-наукова спадщина. – К.: Наукова думка, 2002. – 592 с.
14. *Поліщук В.* Михайло Драй-Хмара: Людина, учений, поет / Драй-Хмара М. Поезії. – Черкаси: Брама, 2004. – 168 с.

Инна Кошова

«МЕНЯ ВОЛНУЕТ СИНИЙ ГОРИЗОНТ...»

ЦВЕТНОЙ МИР МИХАИЛА ДРАЙ-ХМАРЫ

В статье делается попытка проанализировать роль цвета в творческой манере М.Драй-Хмары. Представлена интерпретация основных образов-символов, звуко-цветовых доминант произведений поэта. Изменение цветов стало одним из средств выражения предчувствия трагизма собственной судьбы писателя и судьбы украинской интеллигенции.

Ключевые слова: цвет, символ, ассонанс, аллитерация, символизм, звуко-цветовые образы.

Inna Koshova

«I AM EXCITED OF THE BLUE HORIZON...»

THE COLOURED WORLD OF MYKHAILO DRAI-KHMARA'S WORKS

The author makes an attempt to analyse the part of colours in M. Draï- Khmara's poetry. The interpretation of the main images-symbols and the sound-coloured dominants of the poetry is presented in the article. The colour's change became the one of the means in tragic expression of writer's destiny and in the fate of Ukrainian intellectuals.

Key words: colour, symbol, assonance, alliteration, symbolism, sound-coloured images.

Наталія ПАХАРЕНКО

ХУДОЖНЯ СВОЄРІДНІСТЬ ПОЕМИ М. ДРАЙ-ХМАРИ «ВЕДМІДЬ-ГОРА»

У статті розглядаються основні змістові та формальні особливості поеми М. Драй-Хмари «Ведмідь-гора».

Ключові слова: поема, антитеза, екзотизми, терцина.

На південному узбережжі Криму безліч розкішних краєвидів. Місце зіткнення моря і величних гір віками приваблює не лише туристів, а й митців. Тут можна помилуватися горою Кішкою, побачити гору, що своїми контурами нагадує лебедине крило... Одне з таких незвичайних місць – гора Аю-Даг, або Ведмідь-гора. Вона вражає не лише своїми розмірами (висота 565 метрів, довжина 2,5 кілометри), а й обрисами – скеля справді схожа на велетенського ведмеда, що, спраглий, припав до води.

Ця гора, оповита серпанком таємничості, здавна була об'єктом легенд і переказів. Їх кілька. Проте поширена і всім відома насамперед одна. Наведу тут її.

Легенда оповідає, що в давні часи на березі моря оселилося стадо величезних тварин. Вожаком їхнім був старий і грізний ведмідь. Якось ведмеді повернулися з набігу і побачили на березі уламки корабля, а серед них – згорток з немовлям. Дівчинка залишилася жити у ведмедів. Минали роки, дитина перетворилася на прекрасну дівчину.

Одного дня недалеко від медвежого лігвища прибило до берега човна з гарним юнаком. Буря довго носила його хвилями, поки він зміг